

Lisa
KINNITATUD
Haridus- ja Teadusministri käskkirjaga
„Haridus- ja Teadusministeeriumi teadus- ja
arendustegevuse programm „Eesti keel ja kultuur
digiajastul 2019–2027“ muutmise“

Haridus- ja Teadusministeeriumi teadus- ja arendustegevuse programm „Eesti keel ja kultuur digiajastul 2019–2027“

Sisukord

Sissejuhatus	2
Programmi eesmärk	2
Mõistete selgitus ja avatud teadus	4
Programmi meetmed	4
I meede. Suured projektid	4
II meede. Väikeprojektid	5
III meede. Institutsionaalsed toetused	5
Programmi rahastamine, juhtimine ja elluviimine	5
Programmi rahastamine	5
Programmi elluviimine	6
Programmi juhtimine	6
Programmi hindamine	6

Sissejuhatus

Keele ja kultuuri arengut toetava teadus- ja arendustegevuse (TA) programmi (edaspidi *programm*) tegevuste abil viiakse ellu kahe valdkondliku strateegia eesmärged: „Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukava 2021–2035“ (TAIE) ning „Eesti keele arengukava 2021–2035“ (EKA).¹

Üheks programmi lähtekohaks ja sisuprioriteetide seadjaks on keelevaldkonna arengukava, mille teises strateegilises eesmärgis nimetatud TA-tegevused annavad programmi keelevaldkonna tegevustele fookuse. Keele uurimist ja keeletaristut hõlmavas strateegilises eesmärgis „Eesti keele uurimine on rahvusvaheliselt kõrgel tasemel ning keeletaristu on innovaatiline, avatud ja mitmekesine, eestikeelset oskussõnavara arendatakse koordineeritult“² on ette nähtud mh järgmised rõhuasetused:

- Keeletehnoloogia areng – keeletehnoloogia arendamine on prioriteet, sest see tugevdab eesti keele elujõudu üha digitaalsemas maailmas ning toetab inimeste (sh keeleliste erivajadustega inimeste) toimetulekut ja ühiskonnaelus osalemist.
- Oskussõnavara areng – erialasõnavara on arendatud ja ajakohane.
- Eestikeelsed teadustekstid – toetatakse eestikeelsete teadustekstide loomist ja avaldamist.
- Korpuste kvaliteet, sõnastikud, keeleteadus – Eesti keeleteadus on rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline, keelekorpusi ja sõnastikke arendatakse järjepidevalt, need on kvaliteetsed ja kättesaadavad.

TAIE arengukavas on teadussüsteemi baasvõimekuse tagamisele pühendatud tegevussuuna üks eesmärged tagada eesti keele, ajaloo ja kultuuri kõrge teadusliku tasemega uuringute toetamine ning keeletehnoloogiliste lahenduste arendamine ja soodustatakse nende võimalikult laialdast rakendamist. Programmi viiakse ellu vastavalt TAIE arengukava fookusvaldkonna „Elujõuline Eesti ühiskond, keel ja kultuuriruum“ teekaardile.

Programmi eesmärk

Programmi üldine eesmärk on toetada eesti keele ja kultuuri säilimist, kasvatada ja tugevdada eesti keele ja kultuuri alast teadus- ja arendustegevuse võimekust Eesti teaduse ning laiemalt kogu ühiskonna arengu toetamisel vastavalt TAIE arengukava fookusvaldkonna „Elujõuline Eesti ühiskond, keel ja kultuuriruum“ teekaardile. Oluline on seejuures digitaalse mõõtme suurendamine, valdkondadeülesus, rakenduslikkus ning tulemuste kasutamine edasistes uuringutes ja muudes valdkondades. Programmi tulemusel on digimõõde eesti keele ja kultuuri alases teadustöös lisandväärtust andev igapäevaelu osa.

Programmi neli alaeesmärki on:

1. Toetada keele ja kultuuri alast teadus- ja arendustegevust

Eesti keele, ajaloo ja kultuuri alane teadus- ja arendustegevus on valdkond, mille olemasolu ja hea taseme eest tuleb ennekõike seista Eesti teadus- ja arendusasutustel ning teadlastel. Seetõttu on programmi esmane sisuline eesmärk toetada eesti ainesega seotud TA-tegevust.

¹ Vt valdkondlikud arengukavad: <https://hm.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeerium/strateegilised-alusdokumendid-ja-programmid>.

² Vt ka EKA tegevussuund 2.3: „Toetatakse Eesti keeleteaduse kui keelevaldkonna teadus- ja arendustegevuse suuna arengut, sh Eesti ala ajaloolise keelelise mitmekesisuse uurimist, eesti keele tänapäevast teaduslikku uurimist, mh keele varieerumise ja ühiskonnas toimimise uurimist, sotsiolingvistilisi (keelesotsioloogilisi, keeleõiguslikke) uuringuid, digitehnoloogia kasutamise seotud keelekasutuse uurimist, mitmekeelsuse uuringuid, süsteemset hoolet ning nüüdisajastatud, avatud ja mugavalt kasutatavate sõnastike, andmebaaside ja keelekorpuste arendamist. Soodustatakse eksperimentaalsete ja uuenduslike meetodite kasutuselevõttu eesti keele uurimisel ning kõrgel rahvusvahelisel tasemel publitseerimist.“

2. Juurutada digitaalsete vahendite kasutamist teadustöös

Digitaalsete vahendite kasutamine teadustöös loob lisandväärtust, avab uusi ja mitmekülgseid võimalusi teadustulemusteni jõudmiseks. Digitaalne mõõde avaldub mitmetes aspektides – muu hulgas andmeanalüüsi vahendites ja meetodites, kaasaegse teksti- ja andmekaeve võimaluste rakendamises, komplekssete tulemuste visualiseerimises, eri valdkonna andmete ristkasutuses, lõpetades tulemuste kättesaadavaks tegemise viisiga. Programmi üks eesmärke on toetada eesti keele ja kultuuri alases TA-tegevuses uute ja innovaatiliste lähenemiste, meetodite ning vahendite juurutamist ning tõsta humanitaarteadlaste digipädevust.

3. Valdkondadevahelise ja rahvusvahelise koostöö toetamine

Digivahendite kasutuselevõtu juurutamise kõrval on oluline valdkonna sees ja üle selle piiride tehtav ning rahvusvaheline koostöö. Aina enam nõuavad uurimisküsimused ja ülesandepüstitused rohkem kui ühe ala teadlaste ja ekspertide panust. Lisaks valdkondade ülesusele teadustöös on humanitaarteaduste alasel TA-l tugev potentsiaal leida (taas)kasutust ka teistes ühiskonnale olulistest valdkondades ja sektorites.

4. Tulemuste võimalikult laialdane kättesaadavus

Mitmetes teadusvaldkondades (nt loodusteadused, füüsika, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia) on hea tava teha oma tulemused ja ka teadustöö alusandmed kiiresti ja laialdaselt kättesaadavaks. Teaduse seisukohast lubab see ühelt poolt tulemuste valideerimise võimalust, teisalt lubab juba kogutud andmeid taaskasutada ja seeläbi vähendada dubleerivat tööd. Teaduspoliitika vaatest on teaduse avaandmete kättesaadavaks tegemine osa teaduse ja ühiskonna tugevast sidemest ja õigusest pääseda ligi avaliku sektori toel loodud tulemustele. Tulemuste levitamise juurde kuulub ka oma tulemuste populariseerivas vormis avaldamine. Avatud teaduse praktikate ja kultuuri levitamisel ning juurdumisel on oluline roll eesti keele ja kultuuri alase TA konkurentsivõime kasvatamisel ning ühiskonnaga tugevama sideme tekitamisel. Praktikas tähendab see teaduspublikatsioonide elektroonilist avalikustamist (*Open Access*), teadusandmete avaldamist repositooriumides ning nende (taas)kasutuse juurutamist (*Open Data*).

Eelnevad neli alaeesmärki on programmi fookuses ja kuuluvad lahutamatu iga tegevuse juurde. Lisaks sellele on võimaluse ja sobivuse korral mõistlik leida ühisosa teiste temaatiliselt seotud programmide ja poliitikavaldkondadega:

- teadus- ja arendustegevuse programmi „Eesti keeletehnoloogia 2018–2027“ toel loodud vahendite hulgas on mitmeid rakendusi, mille kasutuspotentsiaal keele ja kultuuri alases TA-tegevuses on laiem;
- kultuurivaldkonnas loodud digiressursid (mäluasutuste ressursid ning digiteeritud kultuuripärand) moodustavad väärtusliku andmevaramu, mida uurimisobjektina ühiskonnale vahendada ning mõtestada.

Mõistete selgitus ja avatud teadus

Keele ja kultuuri alane teadus- ja arendustegevus on TA-tegevus³, mis tegeleb eesti keele ja kultuuri kui uurimisobjektiga.

Programmi vahenditest toetatud projektide tulemusel võib sündida kaitsmist vääriv **intellektuaalne omand**, mille kaitsmise viisi valikul lähtutakse eesmärgist soodustada loodud omandi maksimaalset kasutuselevõttu, taotlemata kasumit, ning välditakse varaliste õiguste võõrandamist. Loodud intellektuaalse omandi kasutamist erinevatel eesmärkidel (avalik kasutus, teadustöö, ärirakendus) reguleerivad eri tüüpi litsentsid, mis võivad olla nii tasuta kui tasulised ja sõltuda ka teistest õiguslikest regulatsioonidest, nagu näiteks isikuandmete kaitse.

Programmi vahendite toel ilmuvad **publikatsioonid tuleb teha elektrooniliselt kättesaadavaks e võimaldada neile avatud juurdepääs (*Open Access*)**. Seda nõuet saab täita nii avatud juurdepääsuga ajakirjas avaldades kui Eesti Teadusinfosüsteemis (ETIS) artiklit arhiveerides ja kättesaadavaks tehes (nn isearhiveerimine; *Green Open Access*). Juhul kui teaduskirjastus piirab publikatsioonidele juurdepääsu ajaliselt (nn embargoperiood), tuleb publikatsioonide terviktekstid teha ETISe kaudu avalikkusele vabalt kättesaadavaks kohe pärast piirangu lõppemist.

Avaandmed (*Open Data*). Programmi vahendite toel tekkivad andmed tuleb FAIR-printsiipe (Findable, Accessible, Interoperable, Re-usable) järgides teha kättesaadavaks, st tagada leitavus, ligipääsetavus, koostoimevõimelisus, taaskasutatavus. Andmete piiritlemine on ennekõike teadlaste otsustada, aga minimaalselt tuleb teha kättesaadavaks publikatsioonide alusandmed. Andmete kättesaadavaks tegemiseks sobivad mitmesugused institutsionaalsed või valdkondlikud repositooriumid – ülikoolide andmehoidlad, DataDOI repositoorium, Eesti Keeleressursside Keskus jt.

Programmi meetmed

Programmi eesmärkide saavutamist toetatakse kolme meetme abil: I) suured projektid; II) väikeprojektid; III) institutsionaalsed toetused. Seega jagunevad meetmed tehnilisest, mitte sisulisest aspektist lähtuvalt ning kõigis kolmes meetmes viiakse ellu samadele eesmärkidele vastavaid tegevusi ning erineb mastaap (suur/väike) või asutuse tüüp.

Kõigis kolmes meetmes toetatakse kõrgetasemelisi humanitaarvaldkonna teadus- ja arendusprojekte, mis lähtuvad programmi kolmest alaeesmärgist ning TAIE arengukava fookusvaldkonna „Elujõuline Eesti ühiskond, keel ja kultuuriruum“ teekaardist.

I ja II meetme kaudu toetatavate projektide mahud on eelnevalt määratletud ning nende suuruse koos institutsionaalsete toetuste mahtudega kinnitab programmi nõukogu. Programmi kaudu saavad toetust taotleda avaliku, era- ja kolmanda sektori asutused teadus- ja arendustegevuseks.

I meede. Suured projektid

Suuremahuline projekt kestab kuni neli aastat, aga mitte kauem, kui programmi lõpuni s.o 2027. aasta lõpuni.

I meetme tegevusi toetatakse avatud taotlusvoorude ja sihtotstarbeliste toetuste kaudu. Taotluste hindamisel lähtutakse ennekõike projektitaotluste kõrgest tasemest ning vastavusest programmi eesmärkidele.

³ Uudne, loominguline, ettemääramatu tulemusega, süstemaatiline, ülekantav ja/või korratav (OECD Frascati käsiraamat 2015, 2. peatükk).

II meede. Väikeprojektid

Väikesemahuline projekt kestab kuni neli aastat, aga mitte kauem, kui programmi lõpuni s.o 2027. aasta lõpuni.

II meetme tegevusi toetatakse avatud taotlusvoorude ja sihtotstarbeliste toetuste kaudu. Taotluste hindamisel lähtutakse ennekõike projektitaotluste kõrgest tasemest ning vastavusest programmi eesmärkidele.

III meede. Institutsionaalsed toetused

Institutsionaalsete toetuste kaudu toetatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi (HTM) hallatavate TA-asutuste (Eesti Kirjandusmuuseum ja Eesti Keele Instituut) projekte, mis vastavad oma sisult programmi eesmärkidele ning toetavad asutuste põhitegevust. Konkreetsed tegevused ja nende maht lepitakse kokku HTMi ja asutuse vahel, olles kuulanud ära programmi nõukogu arvamuse.

III meetme kaudu toetatud asutused ei saa esitada taotlusi I ja II meetme avatud taotlusvoorudes, kuid saavad osaleda I ja II meetme taotlustes partneritena.

Programmi rahastamine, juhtimine ja elluviimine

Programmi rahastamine

Programmi tegevusi rahastab alates 1. jaanuarist 2019 Haridus- ja Teadusministeerium riigieelarvest.

Programmi raames elluviidavate projektide eelarved koosnevad otsestest kuludest, sisseostetud teadus- ja arendusteenustest ja üldkulust. **Otsesed kulud** on personalikulud (töötasud koos kõigi riiklike maksudega, maksetega ja seadustest tulenevate hüvitistega ning üliõpilaste teadustöö stipendiumid) ning tegevuskulud (lähetuskulud, projekti täitmise otseselt seotud põhi- või väikevara soetamise kulud, sisseostetavad teadus- ja arendusteenused, uurimisprojekti tulemuste publitseerimise ja tutvustamisega seotud kulud ning muud projekti elluviimiseks vajalikud kulud lähtuvalt projekti eripärast). **Üldkulu on** asutuse kulu, mis on seotud projekti asutuse poolse haldamisega ning projekti täitmiseks vajaliku kvaliteetse keskkonna tagamisega. **Üldkulu** määr on kuni 25% otsestest kuludest, välja arvatud sisseostetud teadus- ja arendusteenustest.

Programmi iga-aastane eelarve jaguneb järgnevalt:

- 1) I ja II meetme tegevuste rahastamiseks eraldab HTM iga-aastase riigieelarvelise toetuse lepinguga vahendid ETAg-ile, milles lepitakse kokku ka programmi haldamise eelarve;
- 2) I ja II meetme tegevuste täpsema omavahelise jaotuse kinnitab programmi nõukogu;
- 3) III meetme vahendid moodustavad kuni 1/3 programmi aastasest eelarvest ja need eraldatakse TA asutuste eelarvesse;
- 4) lisaks I ja II meetme tegevustele ning III meetme institutsionaalsetele toetustele on programmi nõukogul õigus algatada muid avatud taotlusvoore või anda sihtotstarbelist toetust osalemaks rahvusvahelises koostöös ja rahvusvahelistes ühisalgatustes või muude valdkonnale oluliste algatuste elluviimiseks.

Programmi elluviimine

I ja II meetme toetuse taotlemise, hindamise, määramise ja aruandluse korraldab Eesti Teadusagentuur (ETAg), kes juhindub oma töös käesolevas programmis kirjeldatud eesmärkidest ja põhimõtetest ning nõukogu ettepanekutest.

ETAg kehtestab:

- 1) toetuse andmise korra, mis lähtub käesolevast programmist;
- 2) toetuse taotlemiseks, hindamiseks, määramiseks ja aruandluseks vajalikud vormid ja juhendid;

HTM lepib Eesti Keele Instituudi ja Eesti Kirjandusmuuseumiga kokku III meetme institutsionaalsete toetuse mahu ja tegevuskava.

Programmi juhtimine

Programmi täitmist suunab ning projektitaotlusi hindab vähemalt seitsmeliikmeline nõukogu (edaspidi *nõukogu*), mille moodustab Eesti Teadusagentuur. Nõukogusse kuuluvad Haridus- ja Teadusministeeriumi, Kultuuriministeeriumi, teadlaskonna ja erasektori esindajad. Nõukogu võib vajadusel oma töösse kaasata täiendavaid eksperte.

Nõukogu:

- 1) teeb ETAg-i juhatusele ettepaneku projektide rahastamiseks;
- 2) nõustab ETAg-i tegevuste elluviimisel, koordineerimisel ja hindamisel ning teeb vajadusel ettepanekuid keele ja kultuuri valdkonna TA-tegevuse kujundamiseks.

Programmi hindamine

Programmiperioodi (2019–2027) jooksul hinnatakse programmi eesmärkide täitmist vähemalt ühel korral.